

Становище на Европейския икономически и социален комитет относно „Семейство и демографско развитие“

(2007/C 161/19)

Европейският икономически и социален комитет получи писмо от 19.10.2006 г. от бъдещото германско председателство с искане за становище по „Семейство и демографско развитие“

Бюрото на Комитета сметна за подходящо изготвянето на становище, което да включва Съобщението на Комисията — „Демографското бъдеще на Европа: да превърнем едно предизвикателство във възможност“, COM (2006) 571 окончателен, относно което на 12.10.2006 г. Комисията реши, в съответствие с член 262 от Договора за създаване на Европейската общност, да се консултира с Европейския икономически и социален комитет.

Специализираната секция „Заетост, социални въпроси и гражданство“, която има за задача да подготви работата на Комитета в тази област, прие становището си на 22 февруари 2007 г. Докладчик: г-н BUFFETAUT.

На 434-ата си пленарна сесия, проведена на 14 и 15 март 2007 г. (заседание на 14 март 2007 г.), Европейският икономически и социален комитет прие настоящото становище със 120 гласа „за“, 1 глас „против“ и 5 гласа „въздържал се“.

1. Препоръки и предложения

1.1 Да се реагира на една безпрецедентна ситуация

1.1.1 Член 33 от Хартата за основните права признава участието на Европейския съюз в разсъжденията и предложенията в областта на семейната политика, въпреки че без съмнение по съображения за ефективност и субсидиарност, конкретното определяне на политиката и нейното прилагане е задача на държавите-членки, на органите на местно управление, а дори и на предприятията.

1.1.2 В Зелената си книга, публикувана на 16 март 2005 г., Комисията беше справедливо определила днешната демографска ситуация в Европа като „безпрецедентно“ явление. В съобщението от 10 октомври 2006 г. се подчертава, че става въпрос за „едно от най-важните предизвикателства, пред които Европейският съюз ще трябва да се изправи през идните години“. Не можем да се ограничим единствено до констатиране на факти и затова единственият възможен въпрос е какво да се направи на равнище на Европейска общност, най-вече в областта на семейната политика и на съчетаването на семейния и професионалния живот. Трябва да се подчертае, че Съветът на Европа също призова наскоро за провеждане на обща европейска политика в полза на семейството.

1.1.3 Европейският икономически и социален комитет препоръчва горещо провеждането на програма за обучение, на дейности за информиране, даване на предложения и проследяване на изпълнението им и в най-общ план също така анализите на въздействието, днес задължителни при всяко законодателно предложение, да включват въздействието върху семействата, в случаите, когато те могат да бъдат пряко засегнати. Тези анализи трябва да бъдат свързани с другите големи социално-икономически области в Европейския съюз, като заетостта, растежа, енергийната еволюция и последствията от тях.

1.2 Програма за изследвания

1.2.1 За да дадат адекватен отговор на демографските промени, политическите лидери на европейско, национално и местно равнище се нуждаят от задълбочен анализ на демографското развитие. Първият европейски форум по демографските

въпроси, проведен през октомври 2006 г., представлява чудесна инициатива, която трябва да се превърне в постоянна чрез редовното организиране на такива форуми.

1.2.2 Също така е необходимо да се проучат в тънкости демографските промени (география на населението, естествено движение, миграционно движение, състав по възраст и пол, увеличаване на продължителността на живота и др.) и техните причини (икономически, обществени и културни фактори, проблеми на околната среда, трудности за съчетаване на семеен и професионален живот, положението на жените и майките на пазара на труда, гъвкавостта на трудовата заетост по семейни съображения, значението на рисковете и на изискванията на професионалния живот и др.), като се вземат предвид националните и регионалните различия. От първостепенно значение е тези изследвания да бъдат осъществени по независим начин, тъй като резултатите от тях могат да поставят под въпрос някои национални политики.

1.2.3 Могат да се проведат сравнителни изследвания на различните данъчни и социални системи, с цел подпомагане на жените и мъжете да се върнат на работа, след като са се посветили на отглеждането на децата, както могат да се изследват и механизмите, стимулиращи мъжете да споделят семейните задължения. Би било също интересно да се проучат различните системи за данъчно стимулиране, които позволяват развиването на общодостъпни обществени или частни услуги за семействата.

1.2.4 Семействата, които трябва да се справят с особени ситуации (жени, които отглеждат сами децата си, деца с увреждания, зависимост на възрастните родители, семейства на имигранти, които срещат трудности за интегриране и т.н.), също трябва да са предмет на изследвания.

1.2.5 Застаряването на населението ⁽¹⁾ в различните си форми и в цялото си географско многообразие трябва да стане предмет на специализирани изследвания, като се вземе предвид най-вече неговото въздействие върху семейния живот и семейната

⁽¹⁾ Според науката демография застаряването на населението се определя като нарастване на процента на възрастните хора в едно население, в следствие на което обикновено намалява процентът на младите хора. Увеличаването на броя на възрастните хора се определя с понятието „демографско стареене“ („gérontocroissance“). В зависимост от страните и териториите, и според разглежданите периоди застаряването на населението и увеличаването на броя на хората в напреднала възраст не винаги съвпадат, а могат да се разминават в зависимост от съчетаването на съответните породили ги причини.

политика. Семейната политика беше разглеждана предимно в светлината на отношенията между родители и деца или юноши. В бъдеще тя трябва да се оцени и от гледна точка на отношенията между деца и възрастни родители, най-вече с оглед на организацията на работното време и на помощта от страна на общността.

1.2.6 Също така трябва да се предвиди как в бъдеще работещите възрастни хора в по-добро здраве, по-енергични и по-самостоятелни, биха могли да участват по-ефективно и продължително в семейния, социалния и икономическия живот. Това би било възможно чрез адаптиране на работните места и чрез по-голямо участие в обществения живот и в отношенията между поколенията (например като се включат хора в сравнително напреднала възраст в дейността на детските домове и занималниците). Семейството се състои не само от родители и деца, но също така и от дядовци и баби, които често играят важна роля за помощ и подкрепа в семейството (гледане на децата, материална подкрепа и т.н.).

1.2.7 В Седмата рамкова програма на Европейския съюз за научни изследвания, технологично развитие и демонстрационни дейности (2007-2013 г.) трябва да се разгърне съдържанието на социално-икономическите изследвания и да се гарантира по-доброто им финансиране, за да се развият изследванията в областта на демографията ⁽²⁾.

1.3 Информация

1.3.1 Комисията би следвало да създаде истински европейски регистър на добрите практики в областта на семейната политика, на съчетаването на семеен и професионален живот, на политиката на равенство между мъже и жени и на специалната политика в полза на майките и бащите, които участват пълноценно в семейните задължения. Могат да се предложат на държавите-членки примери на успешен опит от цяла Европа с цел да се даде възможност на семейните двойки да постигнат неосъщественото си желание да имат толкова деца колкото желаят (броят на деца на домакинство е 1,5, а желаният брой деца според най-новите изследвания е определено по-голям).

1.4 Предложения

1.4.1 Последниците от географските промени могат чувствително да бъдат смекчени единствено чрез своевременното прилагане на серия от координирани мерки по отношение на социалната и икономическата политика, политиката в областта на околната среда, семейната политика и политиката за равенство между мъже и жени. Това предполага едновременно глобален поглед и съчетание от най-ефективните политики. В това отношение Европейският съюз би следвало да представи многогодишен план за действие с предложение за изпитани мерки от практиката на държавите-членки в областта на политиката в полза на семейството и на съчетаването на семеен и професионален живот.

⁽²⁾ Вж. становището на ЕИСК от 15.9.2004 г. на тема „Седмата рамкова програма за изследвания: необходимост от изследвания в областта на демографските промени. Качество на живота на възрастните хора и технологични потребности“ (бел. пр. Неофициален вътрешен превод на заглавието), докладчик: г-жа HEINISCH (ОВ С 74, 23.3.2005, стр. 44-54).
http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/fr/oj/2005/c_074/c_07420050323fr00440054.pdf

1.4.2 Предвид факта, че в демографски план провежданата политика трябва е в дългосрочна перспектива, Съюзът следва да подчертае неотложността на проблемите и да предложи на държавите-членки действия в областта на устойчивата семейна политика.

1.4.3 Откритият метод за координиране би трябвало да се превърне в механизъм за сравнение в областта на семейната политика, на равенството между жени и мъже, на икономическата и социалната политика, като позволява на Европейския съюз да вземе най-доброто от културното многообразие на своите държави-членки и от тяхната национална политика.

1.4.4 Като основна мярка Европейският съвет, Парламентът и Комисията би трябвало при спазване на принципа на субсидиарност да насърчат подписването на европейски пакт за семейството между държавите-членки, който би могъл да съдържа следните ангажименти:

- потвърждаване на волята на държавите за осъществяване на политики, които да отговарят на очакванията на населението за желания от семейните двойки брой деца в Европейския съюз. Тази политика би трябвало да се конкретизира, например, чрез преки финансови помощи, данъчни промени и предоставяне на обществено или частно оборудване (например, различни форми на детски ясли, включително и детски ясли към едно или няколко предприятия), целодневни училища и чрез икономически ефективни услуги. В това отношение е важно да се гарантира не само количеството, но и качеството на оборудването;
- определяне на минимален праг на обществения бюджет, предназначен за децата и семействата, тоест за инвестиране в бъдещето, за да се избегне тези средства с времето да бъдат погълнати от нарастващите обществени разходи, свързани с увеличаването на населението в напреднала възраст, които са изложени на опасността да се смятат за приоритетни от застаряващите избиратели;
- гарантиране на развиването на обществена среда в полза на семействата, на майките, бащите и на децата, като се полагат всички усилия за осъществяването на тази съвсем не нова и рядко реализирана идея за съчетаването на семейния и професионален живот и в стремежа да се гарантира реално равенство между мъже и жени, като действително се вземат предвид промените в начина на живот и на труд (разпокъсаното време, разстоянията, високите наеми на жилищата в центъра на града, липсата на инфраструктура за малките деца и др.);
- ангажимент за последователност и продължителност на мерките в полза на децата и семействата, тъй като стабилността на този вид политика е ключ към нейния успех. Подобен ангажимент би трябвало да се изразява в поддържане на разходите за младите хора спрямо разходите за здравеопазване и пенсии, чието увеличаване е неизбежно предвид застаряването на населението. От решаващо значение е да се осигури развитието на новите поколения във възможно най-добрите условия. Това означава, че трябва да се пази и подобрява здравето и сигурността на децата, да се

предоставя на всички образование с високо качество, да се предложат системи за помощ и подкрепа на родителите, за техните нужди и за решаване на техните проблеми. Особено внимание трябва да се посвети на семействата и на децата, които живеят в положение на крайна бедност, които имат нужда от особена подкрепа и които са от имигрантски произход. ЕИСК отбелязва застаряването на населението в Европа и смята, че обновяването на поколенията е изключително важно за оцеляването на континента. Той припомня, че премахването на масовата безработица, достъпът до стабилна работа на хората на възраст между 25 и 35 години и реалното осигуряване на професионалната кариера като цяло би трябвало да улесняват финансирането на периода на пенсиониране, независимо дали активно или не.

1.4.5 Човекът е не само производител и потребител. Той притежава сам по себе си обществена и емоционална страна, което е основа на човешкото достойнство. Всяка истинска хуманистична политика трябва не само да взема предвид, но и да пази това съществено измерение на човешкия живот. Семейната политика допринася изцяло за осъществяването на личността и за хармонията в обществото. С приемането на „Европейски пакт за семейството“ Европейският съюз ще докаже верността си към ангажиментите, които е поел в своята Харта за основните права.

2. Въведение

2.1 След своята Зелена книга, озаглавена „Исправени пред демографските промени: нова солидарност между поколенията“⁽³⁾, Комисията съвсем наскоро публикува ново съобщение, озаглавено „Демографското бъдеще на Европа: да превърнем едно предизвикателство във възможност“, като с това изразява значението, което отдава на този решаващ за бъдещето на ЕС въпрос.

2.2 Трябва да се признае, че до Договора от Ница държавите-членки бяха резервирани по този въпрос, въпреки че от двайсет години насам демографите се опитваха да привлекат вниманието на политиците към приближаващата демографска криза („демографска зима“) и към свързаните с нея проблеми. Повод за съжаление е толкова късната реакция, като се има предвид, че тревожните сигнали бяха толкова много и чести и че сега сме изправени пред истинска демографска криза.

2.3 От едно десетилетие насам Комисията непрестанно подчертава значимостта на това явление, което би могло да обезсмисли всички цели на Лисабонската стратегия и това е проява на достойна за признание далновидност.

2.4 Всъщност, без да изпадаме в излишен песимизъм и въпреки че процентът на раждаемост не е единственото условие за динамиката на държавите-членки, а трябва да бъде придружен от развиване на компетенциите, образованието и творческите способности на различните поколения, демографската ситуация в Европейския съюз представлява огромно предизвикателство за бъдещото му икономическо развитие и за социалната стабилност в него.

(3) COM(2005) 94 окончателен

2.5 Липсата на квалифицирана работна ръка може да ограничи обхвата на растежа на производителността, ако не се отдели необходимото внимание на качеството на работата и модернизацията на работните практики. В действителност бъдещите работни места и професионалните умения, които те изискват, ще бъдат различни от днешните, което подчертава значението на ученето през целия живот. За съжаление в ЕС близо седемнадесет милиона души са без работа, към които трябва да се добавят и тези, които са били принудени да приемат работа на непълно работен ден, поради липса на работа на пълно работно време. Едно от големите предизвикателства пред ЕС е да даде възможност на тези хора да намерят стабилна работа, което в определена степен би позволило да се намалят негативните последици в икономически план от намаляването на активното европейско население.

2.6 Демографската промяна се вписва във времето след периода, наречен от науката демография, „демографски преход“. Той доведе до значително намаляване на смъртността, най-вече на смъртността при децата и майките. Това явление бе придружено от спад на раждаемостта във връзка с намаляването на смъртността, както и от значително увеличаване на продължителността на живота при раждане.

2.7 „Демографският преход“ и увеличаването на продължителността на живота при лицата в по-напреднала възраст (от 1970 г. насам в Европа) са изключително положителни постижения. Въпреки това трябва да се осигури обновяването на поколенията, да няма трайно прекъсване на баланса между ражданията и смъртността, което не може да се каже за Европа. В действителност в много държави-членки броят на починалите лица надхвърля броя на родените деца.

2.8 Достигането до напреднала възраст при възможно най-добрите условия е ценно благо, което ще продължава да бъде цел и за в бъдеще. Това развитие ще доведе до увеличаване на разходите за здравеопазване и медицински услуги, но то ще изисква и създаването на нови услуги и блага, предназначени за възрастните хора. То ще наложи също така и развиване на производителността на активното население и продължаване на периода на трудова активност за лицата в по-напреднала възраст, някои от които са изключвани от трудовата дейност против тяхното желание.

2.9 Несъмнено в някои европейски държави имиграцията компенсира и ще продължи да компенсира частично демографския дефицит, при положение че е съпътствана с програми за интегриране на мигрантите (езиково обучение, професионална квалификация и др.)⁽⁴⁾. Въпреки това тя не може да бъде единственият възможен отговор на демографското предизвикателство, тъй като въпросът не опира само до необходимото количество на работната ръка в Европа, но и до човешки и обществен проблем. Освен това не бива да се лишават развиващите се страни от техния човешки потенциал, и то от най-образованите им и квалифицирани граждани. Европейският съюз трябва да намери вътре в себе си средствата за разрешаване на демографските проблеми, пред които е изправен.

(4) Вж. становището на ЕИСК от 23.12.2006 г. относно „Имиграция в ЕС и политика на интеграция: сътрудничество между регионалните и местни власти и организациите на гражданското общество“, докладчик: г-н PARIZA CASTAÑOS (ОВ С 318, 23.12.2006 г.). (Бел. пр. Неофициален вътрешен превод на заглавието)

3. Съобщението на Комисията от м. октомври 2006 г.

3.1 На първо място Комисията припомня един аспект, много често пренебрегван в обичайния дискурс: един аспект на застаряването на населението, който демографската наука нарича „остаряване отгоре-надолу“ е добра новина, тъй като е белег за увеличаване на продължителността на живота на възрастните хора и следователно за значим напредък в медицински, социален и икономически план.

3.2 Наред с това увеличаване на дълголетие в Европа се констатира силно намаляване на броя на ражданията. В резултат на това демографската ситуация в Европа се характеризира с четири елемента:

- увеличаване на продължителността на живота;
- нисък среден брой деца на жена от населението (1,5 за ЕС-27);
- намаляване на броя на ражданията през последните десетилетия;
- силен имиграционен поток.

3.3 В резултат на това броят на населението на ЕС би могъл слабо да намалее, но най-вече то ще стане много по-възрастно с напредването на годините на възрастните хора от поколението на следващото демографско обновление.

3.4 Прогнозите на Комисията са до 2050 г. и се основават изключително на статистически прогнозни данни. Комисията е убедена, че тези прогнози следва да се използват като средство за предизвикване на интереса на общественото мнение и насърчаване на дебат.

3.5 Според предвижданията на Комисията през 2050 г. в Европейския съюз вероятно ще има двама души в трудоспособна възраст за всяко лице на или над 65 години. За сравнение днес отношението е четири лица в трудоспособна възраст за всяко лице на или над 65 години.

3.6 На основата на тези прогнози Комисията констатира, че застаряването на населението може да има силно въздействие върху пазара на труда, производителността и икономическия растеж, както и върху социалната защита и публичните финанси.

3.7 На първо време процентът на заетост при жените и работещите на възраст между 55 и 64 години би могъл да се увеличи (приблизително до 2017 г.), но това ще е само кратка отсрочка, след която демографската промяна най-вероятно ще се стовари с цялата си тежест върху икономическия растеж.

3.8 По такъв начин средният процент на нарастване на БВП в ЕС би могъл автоматично да намалее със застаряването на населението и да премине от 2,4 % през периода 2004 — 2010 г. до не повече от 1,2 % между 2030 и 2050 г., което би означавало край на стремежите и на целите на Лисабонската стратегия.

3.9 В същото време, ако междуременно не се предприеме нещо, застаряването би могло да доведе до значителни публични

разходи (за пенсии, здравеопазване и услуги за възрастните хора), които със задълбочаването на бюджетния дефицит биха довели до неударимо спираловидно покачване на публичния дълг.

3.10 Пред тези възможни трудности според Комисията е необходимо да се помисли каква подкрепа може да окаже Европейският съюз на държавите-членки в рамките на дългосрочна стратегия, която в основата си зависи от тяхната политическа воля и правомощия.

3.11 По такъв начин тя предлага удачни линии за размисъл и действие, но доста неясни или общи правомощия, доколкото в тази област правомощията принадлежат на държавите, и дори на местните органи на управление.

3.12 Изказаните предложения се отнасят до семейната политика с цел да се подпомогне демографското обновяване, предимно чрез усъвършенстване на средствата за съчетаване на професионалния, личния и семейния живот (развиване на системи за гледане на децата и родителски отпуски, по-гъвкава организация на труда, провеждане на годишен демографски форум).

3.13 Препоръчват се също така финансови мерки за увеличаване на дела на заетостта на работещите на възраст над 55 години и на производителността в Европа, както и приемането на разпоредби за по-добро организиране на законната миграция и за интегриране на законните мигранти.

3.14 Накрая Комисията горещо препоръчва разработването на достатъчен спектър от финансови инструменти за защита на пенсионните схеми, към което принадлежи и натрупването на частни спестявания и капитал, за да могат хората да определят по-независимо размера на дохода, с който биха искали да разполагат след пенсиониране, което предполага ефективност и прозрачност на финансовите пазари и висококачествен надзор най-вече на пенсионните фондове.

3.15 Застаряването на Европа ще доведе до промяна както на начина на мислене, така и на системите на социална защита и на семейната ни политика, тъй като в действителност трябва да превърнем едно сложно предизвикателство във възможност.

3.16 Доколкото Европейският съюз не разполага със собствени правомощия в тази област, Комисията се е ограничила единствено до изразяването на общи принципи. Впрочем, трудно е да си представим как Европейският съюз би могъл да разполага с оперативни правомощия в тази област, след като решенията са различни според специфичната за всяка държава обстановка и според обществените и културни традиции и обичаи на всеки един от народите на Европейския съюз. Освен това конкретното прилагане на някои мерки, като например развиването на системите за гледане на деца, може да се осъществи единствено на местно равнище, колкото е възможно най-близо до семейството. В същата степен посрещането на демографското предизвикателство изисква и неотложно мобилизиране на усилията на европейско равнище.

3.17 Германското председателство, което заяви своя интерес към съобщението на Комисията, изрази желание да бъде задълбочен аспектът, свързан със семейната политика. Затова се обърна към Европейския икономически и социален комитет с искане да проучи до каква степен една устойчива политика по отношение на семейството би могла да допринесе за икономическото и социално развитие на Европа.

4. Семейството — човешка реалност, адаптирана към икономическото и обществено развитие

4.1 За две столетия политическите, икономическите и обществени промени, през които премина Европа, засегнаха също семейството, начина на живот и системата от ценности. Индустриалната революция и урбанизацията преобразиха семейните рамки. Голямото семейство се смали, развиха се нови форми на семеен живот, връзките между поколенията се промениха, нагласите еволюираха, формите на икономическа солидарност се смениха или се развиха и едновременно с това все по-голямата икономическа независимост на жените подобри жизненото равнище на семейството с доходи от две заплати.

4.2 Формите на семеен живот се промениха и станаха многообразни. Сключват се по-малко бракове и на по-късна възраст. Броят на децата, родени в извънбрачни отношения, нарасна, както и осиновяванията, предимно на деца от неевропейски произход. Броят на разводите се увеличи, както и на новите семейства с деца, родени от предишен брак. Броят на самотните родители, предимно жени, се увеличава и тези така наречени „семейства с един родител“ често са изправени пред трудни материални условия. Положението на семействата, които отглеждат деца с увреждания, поставя специфични трудности, които изискват специално внимание от публичните власти. Развиха се нови семейни мрежи за създаване на система за взаимна помощ, основана на солидарността и приятелските връзки (като например семейните детски ясли). Броят на членовете в домакинство намалел и все повече са хората, които живеят сами, както и семейните двойки без деца. Въпросът за възрастните семейни двойки, за тяхната роля в обществото и за подкрепата, от която те ще се нуждаят, ще стои все по-остро. Заедно с имиграцията в Европа се появиха нови култури на семеен живот, което увеличава сложността на положението на семействата.

4.3 В едно преобладаващо селско общество семейството се характеризираше с тройна емоционална, икономическа и географска връзка. На практика икономическата дейност най-често се развиваше на едно и също място, където бе установен и домът на семейството: чифлика, работилницата или магазина. Тази тройна връзка отслабна или изчезна заедно с индустриализацията и урбанизацията. В повечето случаи мястото, където живее семейството, е различно от работното, членовете на семейството не работят в едно и също предприятие, нито дори в един и същи отрасъл. Родителите присъстват по-малко в дома, роднините по възходяща и съребрена линия често живеят далеко и семейната солидарност не е така силна. Така някои деца остават все по-често сами, въпреки че също така повечето от тях живеят със семейството си по-дълго отколкото преди, най-вече поради трудностите, които изпитват младите хора при навлизане в активния трудов живот. Проблемът на вече зрелите млади хора на около 30 години, които все още живеят в дома на родителите си и финансово зависят от тях, е обичайно явление в някои

държави-членки. Наблюдава се и това, че здравето обслужване, социалното обслужване и образованието днес достигат до по-голям брой деца, отколкото в миналото.

4.4 Ако стремежът към силни емоционални връзки остава в основата на семейството, както преди, така и днес, понеже това е универсален човешки стремеж, то е ясно, че икономическата и географска връзка днес е по-скоро изключение (земеделие, традиционна търговия, занаятчийство), отколкото правило.

4.5 Съвременният живот е станал по-сложен и несъмнено поиндивидуалистичен. Ценностите на личното утвърждаване в конкуренцията се превърнаха в изключително важна цел, която обаче прекалено често клони към изместване на ценностите на солидарността.

4.6 Въпреки икономическите промени, урбанизацията и господството на индивида над общността, семейството оцеля и въпреки своето отслабване, се приспособи. То отговаря на естествен и основен стремеж на човечеството, което търси привързаност, любов, взаимна помощ и солидарност. Във всеки случай проучванията сред населението и особено сред младите хора свидетелстват, че този стремеж е жив.

4.7 При все това е пределно ясно, че едно от най-големите предизвикателства се изразява в това да се направят възможни и съвместими професионалният, личният и семейният живот както за жените, така и за мъжете, а и да се отговори на все по-големите изисквания на родителските отговорности.

4.8 Поради самия факт на икономическото и социално развитие на европейското общество, съществуват много въпроси от средно значение за всяка семейна политика. Такива са проблемите на отглеждането и възпитанието на децата, на помощта и грижите за възрастните и дори много възрастни и зависими родители, на гъвкавостта на организацията на труда, на родителския отпуск и отпуска за гледане на болен у дома, на подкрепата при връщане на работа на родител, прекъснал кариерата си за отглеждане на децата си, на подкрепата или помощта при отглеждане на децата, които са бъдещето на обществото, на борбата с бедността и безработицата, предавани от поколение на поколение, подкрепата на семейства, страдащи от болести, алкохолизъм и други вредни зависимости (наркотици, тютюнопушене и др.), борбата със семейното насилие, подкрепата на семейства, в които има хора с увреждания.

4.9 В действителност е необходимо да се предложат конкретни и ефективни мерки, за да се избегне прекалено силният натиск върху младите хора на възраст да станат родители. Да се очаква от жените да родят деца, да градят професионална кариера и да присъстват повече в трудовата сфера, означава да им се предложат съпътстващи мерки за съчетаване на майчинството и семейния живот с професионалната дейност. Също така трябва да се развият решителни и ефективни мерки за насърчаване на пълноценното участие на бащите в семейния живот, на чувството за родителска отговорност и за равнопоставеност по отношение на грижите за децата в семейството. Това предполага и развиване на трудовоправните разпоредби в държавите-членки, които все още нямат такива механизми, които да дават възможност на родителите на малки деца, включително и на бащите, да ползват родителски отпуск и да се направи по-гъвкаво работното им време, за да се грижат за децата си.

5. Семейството — вече призната и утвърдена реалност от Европейския съюз в човешки, икономически и обществен аспект

5.1 Европейският съюз вече пожела да засвидетелства тържествено своя интерес към семейството. Член 33 алинея 1 от Хартата за основните права постановява: „Семейството се ползва с юридическа, икономическа и социална защита.“ Това означава, че семейството, икономиката и обществената организация не са отдалечени или изцяло независими реалности. Напротив, те взаимодействат помежду си и е задача на държавите-членки да гарантират юридическата, икономическата и социална закрила на семейството.

5.2 В този смисъл Хартата за основните права прави връзка с един доста по-ранен документ, в който участват всички държави-членки — Всеобщата декларация за правата на човека, провъзгласена през 1948 г. от Организацията на Обединените нации, чийто член 16 алинея 3 гласи: „Семейството е естествена и основна клетка на обществото и има право на закрила от обществото и от държавата.“

5.3 В крайна сметка Хартата на Европейския съюз е още по-недвусмислена по отношение на връзката между семейството и икономиката. В член 33 алинея 2 се определя за цел на Съюза в тази област „да се съчетава семейният и професионалният живот“.

5.4 По такъв начин Европейският съюз в документ, определящ основните му ценности, подчертава, че не само смята семейния и професионалният живот за особено важни, а и че не трябва или не би трябвало, между тях да съществува противоречие.

5.5 Трябва да се отбележи накрая, че Хартата за основните права в член 33 признава ролята на Европейския съюз в областта на семейната политика, поне що се отнася до стимулиране, привличане на общественото внимание и информиране и дори насърчаване към координиране на усилията на държавите-членки при спазване на принципа на субсидиарност.

6. Семейството като източник на икономически просперитет, обществена солидарност и емоционално равновесие

6.1 Всеизвестен е фактът, че периодът на „тридесетте славни години“ съвсем неслучайно беше и период на силна демографска експанзия. Демографското развитие, което е необходимо условие и трябва да замени европейската „демографска зима“, трябва да е придружено и от възможността хората от всички поколения да развиват своите способности, своите творчески заложби и да се реализират като личности.

6.2 Семейството е основна икономическа общност и връзката между семейство и икономика е естествена. Семейството като общност има нужди, които придобиват икономически измерения в много аспекти: храна, жилище, обзавеждане, достъп до

културния живот и развлеченията в свободното време, качество на въздуха и водата и др. Освен това в някои държави-членки то е и важен обект на трансфер на финансови средства и на социални услуги. Безспорно то е една от движещите сили на икономиката, доколкото неговите членове могат да разполагат с добра и стабилна покупателна способност.

6.3 Да се приеме, че семейството е икономическа общност не означава нито да се сведе единствено до икономическата му функция, нито да се гледа на него само от количествената му страна. В крайна сметка семейството и икономиката допринасят за общото благо, за човешкото благоденствие, както и за емоционалната стабилност⁽⁵⁾.

6.4 Освен това семейството е носител и на елементи, благоприятстващи икономическото развитие и обществената стабилност в поне четири насоки:

— семейството е средище на емоционална, икономическа и обществена солидарност, което позволява на много хора по-добре да реагират на рисковете в икономическия живот. Когато могат да получат семейна, психологическа и/или финансова подкрепа, лицата, засегнати от безработицата, успяват по-лесно да предприемат стъпки за намиране на работа, да изберат курс за преквалификация, евентуално да създадат собствена фирма, въпреки че безработицата продължава да бъде тежко и трудно изпитание за цялото семейство.

— семейството е пряко средище на икономическа производителност, тъй като то е в основата на това, което икономистите наричат „човешки капитал“. Следователно трябва да се предостави цялата необходима подкрепа на родителите при изпълнението на тяхната възпитателна роля. С „демографската зима“ в Европа, оценяваме цялото му значение, когато помислим за бъдещите трудности, независимо дали са свързани с пенсионното финансиране, с обезлюдяването на селските райони, вследствие на изчезването на икономическата дейност и трудностите за гарантиране на обществените услуги, с намаляването на броя на учащите в някои области с бъдеще. Инвестирането в човешкия капитал може да увеличи производителността и икономическия растеж и да спомогне за трайно справяне с гореспоменатите промени;

— трябва да се подчертае и ролята на семейството за формирането на стойността на „човешкия капитал“, благодарение на полученото възпитание, на изградените ценности, на подкрепата и стимула, дадени на децата от техните родители. Някои изключително важни както в професионалния, така и в обществения живот качества се придобиват първо в семейството: зачитането на другите, полагането на усилия, колективният дух, толерантността, самостоятелност и отговорност и др.

— В крайна сметка може да се твърди, че семейството е участник, който стимулира икономиката и води до мобилизиране на икономическия капацитет на родителите за задоволяване на нуждите на семейството. Родителската отговорност за отглеждане на децата и подготвяне на тяхното бъдеще е в основата на спестяванията и в инвестирането за бъдещето, както във финансов план, така и от гледна точка на придобиването на недвижима собственост, в образователен план и придобиване на знания. В стремежа да съхранят за децата си

⁽⁵⁾ Вж. проучвателното становище на ЕИСК, прието на пленарната сесия на 14.3.2007 г., относно „Икономическа и финансова оценка на въздействието по въпросите на застаряването на населението“, докладчик: г-жа FLORIO.

добра околна среда родителите ще положат усилия за намаляване на замърсяването от всякакъв вид. Повечето деца получават днес от родителите си и от обществото значително по-голям капитал под формата на грижи, образование, здравеопазване, социални услуги и инвестиции в недвижимо имущество (а някои и под формата на наследство), отколкото са получили техните родители или деди по свое време. Именно в този смисъл икономистът и демограф Алфред Сови пише, че „детето е активен елемент в обществото“. В това отношение може да се каже, че семейството дава историческо измерение на живота на отделния човек както в икономически, така и в социален план.

6.5 През Ренесанса Жан Боден пише: „Не съществува друго богатство освен хората“. Всички държави-членки на Европейския съюз признават положителния принос на семейството от човешка, икономическа и социална гледна точка, но също и от гледна точка на емоционалната стабилност. Ето защо всички те по един или друг начин водят семейна политика. Въсщност те знаят, че бъдещето на народите е свързано с техните деца.

7. Семейна политика в целия Европейски съюз, но с различен подход във всяка държава-членка

7.1 В целия Европейски съюз се води семейна политика и политика за гарантиране на равенството между мъже и жени и за съчетаване на професионалния, обществен и семейния живот. Тези три страни са свързани и образуват едно общо цяло, дори и в различните държави да се поставя по-силно ударение на единия от тези аспекти отколкото на останалите. Във всеки случай, било то имплицитно или явно, с по-голяма или по-малка сила, такава политика съществува във всички държави-членки.

7.2 Мотивацията е различна. Понякога е по-скоро от морален и граждански порядък, а в други случаи от икономически или политически характер. Във всеки случай моралната, здравна и образователна закрила на децата е винаги основополагащ елемент в семейната политика наред с грижата да се даде възможност на родителите да се реализират едновременно в семейния, професионалния и обществен живот.

7.3 Изискването за равенство между жените и мъжете по отношение както на професионалния живот, така и на задълженията в семейния живот е в основата на семейната политика на някои държави, най-вече в скандинавските страни. Въсщност мерките, насочени към съчетаване на професионален и семеен живот в контекст, в който работното място е отдалечено от дома и в който прекъсването на трудова дейност поради раждане и отглеждане на децата не винаги намира разбиране и приемане от страна на предприятията, са един от ключовите елементи на семейната политика, целяща стимулиране на раждането на деца в обществото.

7.4 Волята за осигуряване на равни възможности на децата в обществото може също да е основа на семейната политика. Често се отнася до компенсиране на икономическите ограничения и финансовата тежест, свързани със семейните задължения. Това включва мерките за разрешаване на трудностите, пред които се изправят родителите, и най-вече майките на пазара на труда

поради задълженията, които изпълняват предимно те, за отглеждане на децата, най-вече в най-ранната им възраст.

7.5 В други случаи се предприема подход, който е по-скоро социален, а не от гледна точка на семейството. Тогава става въпрос за организиране на преразпределение на доходите с цел борба с бедността, като тази политика не винаги е свързана с идеята за компенсиране на специфичните семейни задължения.

7.6 В крайна сметка, съществува и политика, явно ориентирана към увеличаване на раждаемостта, с ясният стремеж да се стимулира раждаемостта в една Европа, в която се раждат прекалено малко деца.

7.7 Всички проведени в Европа изследвания на връзката между броя родени деца и високата степен на заетост на жените показват, че по-доброто равнище на синтетичния показател на раждаемостта е явно следствие от предоставените възможности за съчетаване на семейните задължения и професионалния живот. По-добри резултати за увеличаване на процента на раждаемостта биха могли да се получат благодарение на мерки за стимулиране и даване на възможност на бащите с малки деца да споделят по-добре семейните задължения с майките. Това е важен елемент, който трябва да се изтъкне пред младото поколение.

7.8 Увеличаването на продължителността на живота, увеличаването на образователния период при младите хора и етапите на обучението през целия живот променяха и ще продължат да променят начините на организиране на професионалния и семейния живот. Би било полезно да се помисли за начини за въвеждане на повече гъвкавост както в образователните програми, така и в организацията на трудовата дейност, за да са улеснени тези, които желаят да създадат семейство, без да се отказват от професионалната си реализация.

8. Мерките в подкрепа на семейството и на равните възможности в професионалния живот между жени и мъже

8.1 На практика общите насоки на основните политически мерки, прилагани в полза на семейството, са преките финансови помощи и услугите, подкрепяни от субсидии или безплатни, за гледане на деца (детски ясли, детски градини, организиране на мрежи от социални помощници). Трябва да се следи тези мерки да спомагат за съчетаването на професионалния и семейния живот. Също така е важно услугите за гледане на деца да бъдат отворени и достъпни за всички.

8.2 Някои политики се съсредоточават изключително върху инфраструктурата на детските домове, атрактивни родителски отпуски за отглеждане на децата и върху активна политика за съвместяване на трудовата заетост и семейния живот, както и за улесняване на завръщането към професионална дейност след приключване на родителския отпуск.

8.3 Други залагат на система на данъчно облагане в полза на семействата, които разполагат само с един доход и на семейни надбавки за родителя, който остава в дома през първите години на детето.

8.4 Някои страни съчетават финансови помощи за компенсиране на задълженията по отглеждане на децата и мерки за съвместяване на професионалния живот и родителските отговорности, най-вече благодарение на родителски отпуски, услуги за гледане на деца, безплатни занимални и др. Такава комбинация от финансови помощи и услуги за семействата изглежда ефективна.

8.5 Въпросът за равенството между мъже и жени по отношение на семейните задължения и на съчетаването на семеен и професионален живот очевидно е много важен, за да се даде нов тласък на европейското семейство. Този въпрос върви ръка за ръка с необходимостта от премахване на структурните причини за разликите в доходите между мъже и жени, свързани предимно с факта, че прекалено често тежестта за отглеждането и възпитанието на децата се пада единствено на жените.

8.6 Постигането на равенство и равновесие между мъже и жени (според стремежите, вкусовете и способностите на всеки) по отношение на възможностите за работа, за споделяне на родителските, семейните и домашни задължения, за участие в политическия живот или в други дейности от обществен интерес, играе изключително важна роля за демографското развитие и за раждаемостта. По-голяма част от жените желаят с пълно право, както и мъжете, да имат професионална дейност, деца и възможността да играят роля в общественния живот.

8.7 Навсякъде в Европа се наблюдава общо увеличаване на възрастта на майчинството или бащинството, което не остава без последствия за раждаемостта, въпреки че модерната медицина и научните изследвания в областта на общественото здравеопазване позволяват превъзможване на рисковете от безплодие в по-късна възраст. Причините за по-късното майчинство са предимно удължаване на периода на образование, а също така и изчакването на семейните двойки до намиране на достатъчно стабилна и добре платена работа от всеки от тях преди да планират отглеждане на деца. В това отношение безработицата при младите хора и нестабилността на някои работни места, предимно при жените, имат отрицателно въздействие върху раждаемостта и семейния живот. В общ смисъл европейският начин на организация на икономическия и обществен живот, при която младите хора все по-късно достигат до стабилна професионална реализация и при която работещите са принудени да напускат все по-рано, както и новите начини на живот на младите хора, не стимулира поемането на семейни задължения и раждането на деца.

8.8 За подобряване на това положение и за постигане на равнопоставеност между мъже и жени трябва да се съчетаят едновременно мерки за семейна политика и за равенство на половете. Тези мерки включват например качествени структури за гледане на деца, включително детски ясли към предприятията, както и юридически, данъчни и социални мерки, които да позволят както на жените, така и на мъжете да съчетават родителския, професионалния и обществен живот. Трябва да се обмисли каква е възможността за ползване на гъвкаво работно време от бабите и дядовците, които все още са активно заети, за да могат те да изпълняват своята роля спрямо внуците си. Ако не постигнем това, рискуваме много жени да продължат да се отказват от децата и семейния живот, за да се посветят изцяло на изграждането на професионална кариера.

8.9 Също така е необходимо да се следи приложените политики да създават условия за свободен избор за връщане към платена трудова дейност след прекъсване поради раждане или отглеждане на малки деца. В това отношение квалификационните курсове, провеждани по време на родителския отпуск, са път, който трябва да бъде развит, както и работното време, съобразено с грижите за малките деца. В този дух трябва да се развие възможността за работа на непълно работен ден, но без да е в ущърб на връщането на работа на пълно работно време, когато вече няма нужда от непълно работно време. Накрая, при връщане към трудова дейност след родителски отпуск, трябва да се следи работата да не е по-ниско квалифицирана от компетентностите на майката или бащата, прекъснали кариерата си, за да се грижат за децата си. Фактът, че наскоро е ползван родителски отпуск, не трябва да се смята за неблагоприятен в случай на намаляване на персонала вследствие на икономически затруднения.

8.10 Важно е, както обществените служби, така и предприятията, които би трябвало да бъдат „с гражданска съвест“, да започнат да прилагат или да допринасят за прилагането на социалната политика, практики и нововъведения за подпомагане на професионалния живот на семейните двойки, които очакват или отглеждат деца. Отвъд речите и законодателните разпоредби остава въпросът и за обществената и психологическа нагласа, която да не позволява детето да бъде смятано за пречка, а майката за по-слабо продуктивен или по-малко „конкурентен“ елемент. Трябва да се подкрепят постепенно развиващите се инициативи за създаване на детски ясли към определено предприятие или общи детски ясли към предприятията от един и същ район. В действителност те представляват много полезна услуга за семейните двойки, които изпълняват професионалните си задължения, като намаляват пътуванията им и улесняват организацията на времето.

8.11 От значение е също така обществените служби и предприятията да имат представа за проблемите, които родителите на малки деца могат да срещнат в професионалния си живот, за вземане на родителски отпуск или за намаляване на работното време по семейни причини. Обществените служби и предприятията би следвало да създават условия бащите също да могат да се грижат за децата си. Социалните партньори имат важна роля в този контекст.

8.12 В общ смисъл е необходимо бащите да бъдат стимулирани да споделят реално семейните задължения във всички отношения и най-вече във възпитателен план. Много социологически изследвания сочат, че в действителност „отсъствието“ на бащата е причина за по-големите трудности при възпитанието на младите хора.

8.13 Така реално провежданите или бъдещи политики са разнообразни, различно е естеството на трудностите, които трябва да бъдат преодолявани, но са общи целите за даване на възможност на мъжете и жените, които желаят, да създадат семейство и да имат деца. Въпреки това всички проучвания на общественото мнение показват, че желанието на европейците да имат деца не е изцяло удовлетворено и че често изразяваното желание за трето дете не се осъществява. В много случаи това се дължи на финансови трудности за съчетаване на професионалната дейност и семейния живот, най-вече при майките.

8.14 Съществува и една не толкова материална страна. Въпреки че е една от най-развитите и богати части на света, Европейският съюз преминава през период на скрити тревоги. След периода на „тридесетте славни години“ икономическата несигурност, тревогите от влошаването на състоянието на околната среда и климатичните изменения, някои отрицателни последици от глобализацията, сложността на модерното общество, загубването на доверие от народите в способността на правителствата им да въздействат върху събитията, доведоха до неясен песимизъм в Европа, който съвсем не е в полза на раждаемостта. В много европейски страни за първи път от дълго време родителите имат чувството, че не могат наистина да обещаят на децата си по-добро бъдеще.

8.15 Също така можем да се запитаме дали преобладаващата култура е благоприятна за семейството и за създаването на деца, дали се цени достатъчно представата за семеен успех, дали индивидуализмът и определена форма на консуматорски материализъм не водят до пренебрегване на факта, че човекът, въпреки че несъмнено е личност, също така е и създаден за живот в общност. В крайна сметка най-съкровениите непосредствени

безпокойства на европейците засягат семейния живот — образование, жилище, емоционална стабилност и лична реализация. Може би най-важно би било да се възприеме по-оптимистичен и великодушен поглед върху семейството, понеже когато се подхожда към въпроса за семейството и раждаемостта, по определение се засяга най-съкровената същност на човека. Следователно органите на общественото управление, които са призвани да се стремят към постигане на общественото благо, трябва да открият възможности, да осигурят на жените и мъжете днес истинска свобода да създават семейства и да имат толкова деца, колкото пожелаят, без те да са пречка за личната им реализация.

8.16 Семействата са източник на икономически просперитет, най-вече когато и двамата родители имат възможност да извършват трудова дейност, и на обществена солидарност. Следователно Европейският съюз трябва да насърчи вземането под внимание на семейството в своята икономическата и социална политика. Съюзът би трябвало да развива устойчива политика в областта на семейството на основата на примери за добри практики.

Брюксел, 14 март 2007 г.

Председател
на Европейския икономически и социален комитет
Dimitris DIMITRIADIS
